

Болітце

виставка дітей про болото,
природу та уяву

22.09. – 27.10.2023

мисль як мислить листок на
дереві, світло і тінь
як мислить світліючи кора,
як мислять личинки під
шкірою кори, лишайники
на камені й шматок
трухлявини; як мислить петрів хрест,
як мислить огорнена туманом
галявина, як мислять болота коли
в них відбивається веселка
підіймаючись на небо, мисль як мислить
грудка болота, краплинка
дощу, мисль як дзеркало

Абетка
Інгер Крістенсен

Виставка “Болітце” — це розповідь дітей про глину та природу, частиною якої цей матеріал є. Решту може передати лише уява, спираючись на досвід природи. А це вже в руках, головах та інтерпретаціях глядачів. Ми не хочемо пояснювати світ, а радше його досліджувати та шукати власні асоціації.

Ідея виставки виникла під час спостереження за руками мого сина, який місив глину. У нього не було мети, він експериментував з її пластичністю, перевіряв свій слід, досліджував холод-тепло, м'якість-твердість. Спостерігаючи за цим, я почувалася задоволеною та щасливою.

Другим моментом, який мене надихнув на створення цього проекту стала книга “Яма” Емми Адбоге. Це історія про групу школярів, які, наперекір батькам і вчителям, на перервах найбільше люблять гратися в ямі.

Оповідачка цієї історії вимальовує перед нами образ людських дітей, які з запалом копають, ковзаються, викопують дику глину і роблять все, що їм приносить земні радощі. Ця яма – це місце свободи, самоорганізації та незалежності для дітей. Завдяки його матеріальності та потенціалу, героїні та герої будують свій світ, в якому ще багато чого можна відкрити. Тому я уявила собі, що виставку про глину як земний матеріал та її можливості створили б саме діти.

Власне так народилася виставка “Болітце”, у результаті художнього пленеру, в якому взяли участь діти. Проводила пленер мисткиня Наталія Копитко, яка також відповідає за сценографію виставки. Дизайнер Бартош Брилевський показав, як шукати дику глину та що з неї можна створити. Біолог і дослідник кажанів, Лукаш Іванюк, розповів про те, як тварини використовують болото для будівництва нірок, гнізд та схованок. Натхненні будівництвом тварин і глиною, учасниці та учасники пленеру створили виставку про світ природи та уяви.

Хоча глина століттями використовувалася для виготовлення утилітарних предметів, вона може пробудити і надихнути на створення чарівного світу, сповненого таємниць і значень. Згідно з грецьким міфом, Прометей зліпив людину з глини, змішаної зі сльозами. І дав їй душу з іскор, які він викрав з колісниці Геліоса — бога Сонця. Фраза “ми з тієї ж глини”, означає, що ми схожі один на одного. Уявімо, що тримаючи глину в руках, ми торкаємося природи. Ми — її частина.

Йоанна Синовець

Багнище, капсула виживання, гніздо чи геофагія, або як тварини використовують болото

Лукаш Іванюк

Капсула часу

Ще немовлям батьки помістили Супермена в космічну капсулу і відправили в Космос. Це сталося якраз перед катастрофою їхньої рідної планети Криптон. Супермен вижив, капсула приземлилася на Землі. Герой виріс і зміг прожити свої пригоди. Не виключено, що автори цього коміксу брали за взірць цілком земних істот.

Водні безхребетні тварини, які живуть у водоймах, що періодично пересихають, створюють для своїх малят капсули з болота. Вони мають допомогти новим поколінням вижити, коли у спеку водойма повністю пересихає.

Грудки болота з дна водойми містять так звані зимові яйця. Вони можуть розноситися вітром або переноситися на тілі тварин до нової водойми. Так розмножуються численні види ракоподібних. Ці тварини зазвичай малі – від кількох міліметрів до максимум кількох сантиметрів. Їхні яйця в капсулі з болота можуть прожити щонайменше кілька місяців. У Польщі в грязьових капсулах розвиваються дафнії звичайні (*Daphnia*) (ряд *Cladocera*, наприклад, рід *Daphnia* sp.), присутні майже у кожній водоймі.

Найдавнішими тваринами на Землі вважаються щитні – живі скам'янілості. Два види цих незвичних ракоподібних живуть у Польщі. Завдяки капсулам з болота, їхні яйця зберігають здатність до розвитку навіть після кількох років посухи! Щитень = Супермен, а точніше Суперрак.

Ще більш дивовижний приклад виживання в висохлому болоті демонструють дводишні риби (підклас *Dipnoi*): лусковик з Південної Америки (*Lepidosiren paradoxa*, родина *Lepidosirenidae*) та африканський протоптер (*Protopterus*, родина *Protopteridae*). Дводишні, тому що, крім зябер (як у риб), вони мають активні легені (як у наземних тварин). Легені їм необхідні, оскільки, живучи в замулених, теплих і пересихаючих водах, вони не завжди можуть розраховувати на достатню кількість кисню, що міститься у воді. Тоді вони віддають перевагу диханню легенями.

У сухий сезон ці великі риби (можуть сягати понад 1,5 м у довжину) здатні вижити, коли згортаються в клубок і на дні водойми будують собі своєрідний “кокон” з болота і слизу, що виділяється їхньою шкірою.

Ці капсули виживання можна розпізнати за “димарями”, які постачають риби повітря. Тоді риба перебуває в так званій естивації, тобто сплячці, коли її життєві функції сповільнюються. Це можна вважати незимовою версією гібернації. Час виживання в сухому болоті досить тривалий, може сягати навіть одного року. Риба прокидається, коли капсула наповнюється водою. У XIX столітті саме в такій формі в Європу завезли перших лусковиків і протоптерів.

Колиска для дітей

Дикі бджоли

Дикі бджоли, дуже близькі родичі медоносної бджоли, це група комах з ряду перетинчастокрилих (Hymenoptera), дуже важливих для природи.

Бджоли цієї групи — одиночні, не виробляють меду і не жалять. Однак вони — дуже важливі запилювачі квітів. Гнізда одиночних бджіл найчастіше будуються у землі. Деякі види, такі як руда осмія (*Osmia bicornis*), влаштовують їх у трубчастих конструкціях – порожнистих стеблах рослин або покинутих мушлях равликів. Для облаштування такої “трубки” вони зазвичай використовують болото. Як архітектори, вони перебудовують середину “будиночка”.

Гніздо-трубка розділяється на камери стінками з висушеного болота. Вхід до трубки захищений перегородкою з болота.

У кожній камері розвивається личинка. Вона живиться пилком і нектаром, який її мати збирала раніше. Личинка їсть і росте, врешті-решт перетворюючись на лялечку, оточену коконом. У вересні вона перетворюється на дорослу комаху, але залишається всередині кокона. У такому вигляді вона зимує. А прокидається і виходить з кокону в березні або квітні.

Щоб допомогти осміям створити гніздо, можна виготовити або придбати “готель для комах-запилювачів” і встановити його в саду.

Птахи

Тварини використовують болото для будівництва гнізд — місце, де приходить на світ їхнє потомство. Людською мовою ми б назвали це домівкою, але це не зовсім вдала назва. Хоча б тому, що птахи зазвичай не сплять у гніздах.

Горнерові (*Furnariidae*) – родина комахоїдних горобцеподібних птахів з Південної Америки. Деякі види плетуть з рослин досить типові гнізда між гілками. Інші — риють нори у вертикальних схилах землі. Існують навіть такі види горнерових, що будують гнізда з глини, укріпленої травою та волокнами. У сухому стані ці гнізда дуже схожі на горщики — звідси і назва всієї родини. Ці “горщики” — тверді, міцні, закриті конструкції з невеличким вхідним отвором, їх будують обое батьків.

Серед птахів з родини дроздових (*Turdidae*), що мешкають у Польщі, деякі використовують глину для будівництва свого гнізда. Дрізд білобровий (*Turdus iliacus*), дрізд-омелюх (*Turdus viscivorus*), а особливо чикотень (*Turdus pilaris*) будують гнізда з трави і гілочок, укріплені шаром з глини і болота, іноді ще вистелені листям.

Найбільш “болотяні” гнізда будують ластівки. Ластівка берегова (*Riparia riparia*) – вириває і видзьобує глибокі земляні нори у вертикальних стінах зсувів, дюн, берегів і кліфів – майже завжди біля води. В кінці нори вона відкладає яйця. Її малята щодня бачать “світло в кінці тунелю”. Дві її польські сестри – сільська (*Hirundo rustica*) та міська (*Delichon urbicum*) ластівки тісно пов’язані з людиною і будують гнізда на стінах будинків. До того, як вони потрапили під наші дахи, вони гніздилися на скелястих урвищах.

Ці ластівки будують для своїх малят витончені споруди з болота. Гнізда у формі перевернутого купола укріплюються травою, рослинними волокнами, однак, здебільшого їх створюють з грудочок болота, склеєних слиною. Такі грудочки ластівки збирають своїми короткими дзьобиками, переносять і випльовують “на будові”. Міська ластівка будує свої гнізда виключно на зовнішніх стінах будинків – під підвіконнями, балконами та мостами, приклеюючи їхню задню частину і “дах” до стіни. Натомість сільська ластівка гніздиться виключно всередині будинків, колись, ймовірно, це були входи до печер.

За народними віруваннями, ластівки – це птахи, які приносять щастя. Якщо вони оселилися в нашому домі, то бажано, заради

цього щастя, встановити під гніздом поличку для збору посліду і погодитися на їхнє сусідство. У цих птахів може виникнути проблема з нестачею болота. Спека, посуха, втрата водно-болотних угідь загрожують не лише ластівкам. У деяких підручниках написано: Хочете ластівок? Дайте їм болото для будівництва гнізд!

Грязьове спа

Деякі ссавці полюбляють косметичні процедури з використанням болота. Багнище – це болотнисте місце, де “бабраються” дикі кабани та олені. З явною насолодою, вони покривають свою шерсть болотним покривом, що засихає. Так вони охолоджуються, зменшують кількість паразитів, що їм дошкуляють, і навіть приховують свій запах під “грязьовим щитом”, щоб їх не винюхали хижаки.

Товстошкірі ссавці – особливо слони, носороги та бегемоти в Африці та Азії, а також тапіри в Південній Америці – люблять захищатися від сонця, вкриваючи шкіру грязьовою “маскою” під час вилазок на сушу. Така процедура також захищає їх шкіру від тріщин.

Геофагія або поїдання глини

Поїдання тваринами болота і землі — це факт. Дрібненькі камінчики допомагають харчовій масі проходити через кишечник. Птахам, позбавленим зубів, обов’язково потрібно постачати м’язистий шлунок твердими камінцями, за допомогою яких шлункові м’язи перетирають їжу і тільки після цього вона потрапляє до травного шлунка.

Поїдання болота також може забезпечити необхідними мінералами. Таке явище спостерігається у багатьох видів мавп. Навіть у людей в деяких культурах виготовляють “глиняне печиво”, зазвичай призначене для вагітних жінок. Найвідоміший і, мабуть, найгарніший приклад поїдання тваринами болота спостерігається в Перу, на кордоні дикої Амазонки. Різні види казково барвистих папуг, у тому числі величезні ари, прилітають, щоб поклювати глину з особливим складом в певному шарі землі. Швидше за все, він містить смектит і каолін – мінерали, які в’яжуть різні хімічні речовини. Така їжа, ймовірно, нейтралізує токсичну дію деяких фруктів і насіння, з’їдених птахами раніше. З іншого боку, було

помічено, що у віддалених від моря територіях папути їдять глину, багату на натрій (компонент морської солі), і мабуть, так заповнюють нестачу цього вкрай необхідного елемента.

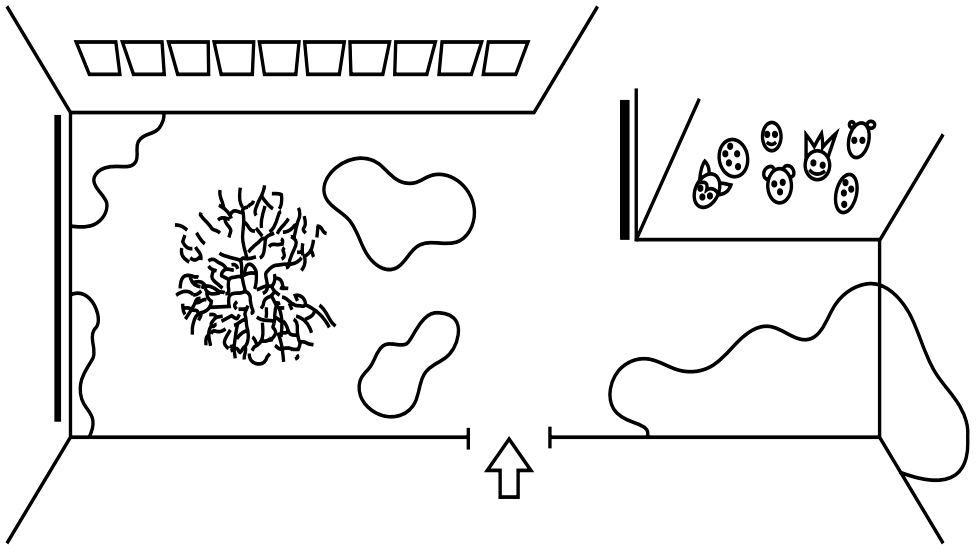
Сьогоднішній скарб — болото

Водно-болотних угідь стає все менше, особливо в Європі. Це природні водосховища, тобто резервуари, які утримують воду. Як губка, вони поглинають надлишок води після дощів, затримують її, а під час посухи віддають у землю. Крім того, це середовище існування унікальних видів рослин і тварин.

Польща з її нерегульованими річками, торфовищами і болотами колись була колискою болотного та багнистого різноманіття.

Величезне багатство водно-болотних угідь в країні було змарновано через їх осушення. Сьогодні нам потрібні багнища, торфовища та болота, щоб мати доступ до води. Любімо болота, дикі річки, багністі луки, торфовища, бо це — наші капсули часу.

ПЛАН ВИСТАВКИ

Мисткині/митці: Косма Альти, Рута Белецька, Аліція Хаба, Міра Демаркі, Марцеліна Дрешер, Леопольд Карабон, Геленка Мешкальська, Леа Пельчар, Леа Платек, Ірміна Павлінська

Ідея та кураторська робота: Йоанна Синовець

Проведення пленеру та сценографія виставки: Наталія Копитко

Відео: Івона Огородзька

Візуальна ідентифікація: Ева Гловацька

Проведення майстер-класів під час

пленеру: Бартош Брилевський, Лукаш Іванюк

Освітня підтримка під час пленеру:

Міка Дроздовська, Анна Квапіш, Йоанна Синовець, Магдалена Вебер

Кураторка галереї:

Міка Дроздовська

Доступність: Магдалена Вебер

Промоція: Йоанна Глінковська

Виробництво: Патриція Щісловська

Монтаж: Томаш Кочонь, Лукаш

Балацінський